

**A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEM
JOGTANÁRAI**

(1914-1949)

I.

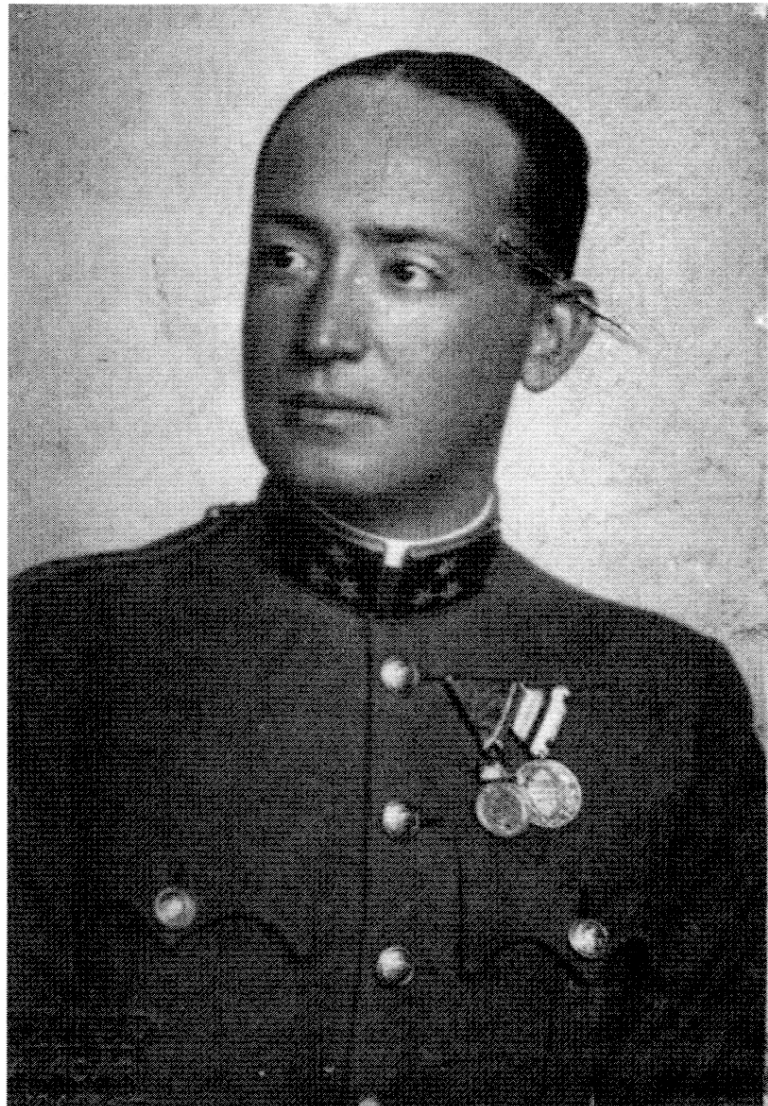
Szerkesztette:

P. Szabó Béla – Madai Sándor

DEBRECEN
2004

TARTALOM

BEVEZETŐ GONDOLATOK	7
RÖVIDÍTÉSEK	13
Szentkirály-szabadjai Márffy Ede	
SZABÓ ANITA	15
Barabási Kun József	
VARGA NORBERT	37
Kováts Andor	
SZABÓ KRISZTIÁN	63
Iglói Szontagh Vilmos	
CSÚRÖS GABRIELLA	101
Flachbarth Ernő	
SISKA KATALIN – SZABÓ KRISZTIÁN	115
Sztehlo Zoltán	
MADAI SÁNDOR	155
Hacker Ervin	
KISS KATALIN	169
Devecseri Schultheisz Emil	
KARDOS SÁNDOR	187
Lupkovics György	
LUPKOVICS GYÖRGY	221
Kauser Lipót	
PRUGBERGER TAMÁS	243

Shintarō

KARDOS SÁNDOR

DEVECSERI SCHULTHEISZ EMIL

1899-1984

BÜNTETŐJOG

A magyar jogtudomány számos területen, így a büntetőjogot illetően is, bővelkedik a kiemelkedő képességű, munkásságával méltán maradandót alkotó tudósokban. A hivatalos pályafutását később Szegeden befejező Schultheisz professzor egyetemi magántanári képesítést 1937. november 26-án Debrecenben, a Tisza István Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán szerzett. A büntetőjog-tudomány e jeles képviselője pályáját hadbíróként kezdte, munkássága jelentős része a katonai büntetőjoghoz kapcsolódik. A debreceni egyetemen a második világháborút megelőzően és azt követően is működött. Ez utóbbi szakasz sajnálatos módon rövid volt, erről azonban nem az egyetem és nem is Schultheisz professzor tehetett, hanem a Magyar Köztársaság Kormányának 4105/1949/134. Korm.sz. rendelete, amely a miskolci, kecskeméti és az egri jogakadémiák megszüntetése mellett, 1949. augusztus 30-i hatállyal felfüggesztette a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudomány Karának működését.¹ Schultheisz Emil professzor pályafutását a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatta és fejezte be.

I. ÉLETE

Schultheisz Emil 1899. december 1-én Miskolcon született, idősebb Schultheisz Emil és Epsteint Margit házasságából. Édesapja katona volt, aki 1918. május 1-én, mint vezérezredes ment nyugdíjba.

Schultheisz Emil iskoláit Nyitrán, Kolozsvárott és Szegeden végezte, majd 1917. március 1-én érettségizett a pozsonyi evangélikus líceumban. Ezt

¹ Részlet Schultheisz Emil hagyatékából (saját tulajdonban).

követően önkéntesként, a 33. tábori tarack-ezred kötelékében közel egy évig harctéri szolgálatot teljesített.

Schultheisz Emil jogi tanulmányait Pozsonyban és Budapesten végezte. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen 1917. szeptember 7-én kiállított leckekönyv is tartalmazza, hogy a hallgató teljes neve „devecseri Schultheisz Emil” utalva arra is, hogy édesapjának vitézségéért „*Ő császári és apostoli királyi Felsége 1912. évi július hó 7-én Bad-Ishlben legfelsőbb elhatározásával a „devecseri” előnevet adományozta.*”²

Az index tanúsága szerint Schultheisz Emil tanárai között a jogtudomány ma is ismert nagyjai találhatók, úgymint Angyal Pál, Doleschal Alfréd, Szladits Károly, Concha Győző, Magyar Gyéza, Timon Ákos és a sort még folytathatnánk.

Schultheisz Emilt 1922. április 1-én az államtudományok, majd ugyancsak 1922-ben, október 24-én a jogtudományok doktorává avatták. 1922. december 27-én hadbírójelöltté, majd 1924. szeptember 1-én hadbírófőhadnaggyá nevezték ki, Budapesten. Hadbíróként ügyészi funkciót látott el, igaz csak egész rövid ideig, mert 1925. április 25-én a Honvédelmi Minisztérium hadbírói osztályába osztották be, mint előadót. Ezt az állását 1941. március 1-ig megtartotta, amikor is származása miatt nyugállományba helyezték.

Erre annak ellenére sor került, hogy hivatali főnöke, Tóth Róbert hb. ezredes kifejezetten a pártfogásába vette, amelyet Bartha Károly honvédelmi miniszterhez írt sorai is tanúsítanak: „*Tevékeny részt vett az új Ktbtk. és életbeléptető törvények megszerkesztésében, s ezért, valamint a honvéd igazságszolgáltatás terén kifejtett kiváló és eredményes teljesítményiért, a hadbírói testületben páratlanul korán legfelső dicsérő elismerésben részesült. Ugyanígy korán érte 1939-ben másodízben a legfelsőbb kegy megnyilvánulása az ezüst signum laudis alakjában.*”³

A több oldalas javaslat hosszasan méltatja Schultheisz Emil érdemeit és a következők szerint zárul: „*Szolgálaton kívüli idejét teljesen a büntetőjog tanulmányozásának és a katonai büntetőjog művelésének szenteli. A hadbírói tiszti karnak legnagyobb képzettségű, és a legkiválóbb képességű, jogász szakörökben általános nagybecsülésnek örvendő tagja. A testületből, illetve a tényleges szolgálatból való kiválása kivált a jogszabályalkotás és értelmezés terén pótolhatatlan veszteséget jelentene.*”⁴

² Rendeleti Közlöny 24. szám, 1912. július 27., 237.

³ Részlet Schultheisz Emil hagyatékából (saját tulajdonban).

⁴ Uo.

Schultheisz Emil honvédelmi minisztériumi kodikációs tevékenységének legkiemelkedőbb teljesítménye kétségkívül a katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1930. évi II. tc. általános és különös részéről készített háromkötetes magyarázata volt. A hadbírói tiszti kar főnöke külön parancsban méltatta jelentőségét, utalva arra, hogy „*rendkívüli gonddal és körültekintéssel készült mű, amely kiválóan alkalmas arra, hogy a katonai büntetőjog iránt érdeklődőknek a tárgyaló témakörben szakszerű tájékoztatást nyújtson.*”⁵ A Hbtf/13-1936. számú tisztikarfőnöki parancs azt is tartalmazza, hogy Schultheisz Emil a műveinek sajtó alá rendezésével kapcsolatos költségeket saját maga fedezte és „*mindezzel igen értékes bajtársi tevékenységet is végzett.*”⁶

Emellett jelentős érdemei voltak a hűtlenség szigorúbb büntetéséről szóló 1934. évi XVIII. tc., az új honvédelmi törvény előkészítő munkálataiban és a Becsületügyi Szabályzat átdolgozásában is. Szakmai körökben kivívott elismertségét jelzi, hogy egykori tanára, Angyal Pál, a Révai Nagy Lexikon büntetőjog tárgyú szócikkeinek szerzője, érdemesnek találta arra, hogy személyi adatait a Lexikonba is felvegye.

Schultheisz Emil oktatói tevékenységét a Kecskeméti Református Jogakadémián kezdte, ahol a katonai büntető anyagi és alaki jogot egyaránt előadta. A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemen Schultheisz Emil egyetemi magántanári képesítés elnyerése iránti habilitációs kérelmét Kováts Andor és Teghze Gyula egyetemi tanárok bírálták el, amelynek során igen részletesen összefoglalták addig elért tudományos eredményeit is.⁷

A bírálatokból kitűnik, hogy Schultheisz Emil első publikációja *A parancs folytán elkövetett büntetendő cselekmény* címmel 1925-ben a Miskolci Jogászélet I. évfolyamában jelent meg. Ezt további cikkek követték, amelyek többségükben *Magyar Jogi Szemlében*, illetve a *Jogállam* című folyóiratokban jelentek meg.

A tudományos teljesítmények megítélése abban az időben sem volt teljesen egységes. Egy lényegesnek nem tekinthető kérdést illetően a két kiváló professzor véleménye alapvetően különbözött egymástól. Tudniillik Schultheisz Emilnek 1934-ben lengyel nyelven a *Wojskowy przegald prawniczy* VII. évfolyamában *A magyar katonai büntetőjog jelen állapotáról* címmel közreadott írásáról Kováts Andor azt írta: „*ki kell emelnem szerzőnek a hazai katonai büntetőjogot egyik lengyel folyóiratban, három folytatásban megjelent*

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Dr. Kováts Andor és Dr. Teghze Gyula egyet. ny. tanárok, mint kiküldött bírálók jelentései, Debrecen, 1937.

*cikksorozatot, amellyel katonai büntetőjogunknak egy idegen nemzet általi értékelhetőségét lehetővé tette.*⁸ Teghze Gyula ezzel szemben „mellőzhetőnek” tartja ezt a publikációt (legalábbis az elbírálás szempontjából) „mert az csak a tényleges állapot előadása.”⁹

Schultheisz Emil habilitációs kérelmének elbírálása szempontjából meghatározó fontosságú *A Katonai büntető törvénykönyv magyarázata* című munkájával kapcsolatban megegyezett a két jogászprofesszor véleménye. A mű jelentőségét növeli, hogy az 1930. évi II. tc. volt az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv, egészen addig ugyanis az 1855-ös császári pátenssel hatályba léptetett osztrák törvény volt hatályban, amelyet egyébként 1920-tól már Ausztriában sem alkalmaztak. Schultheisz művét az alaposág és a tudományos önállóság jellemzi. A problémákat nemcsak felismeri, de széles körű irodalmi tájékozottsággal és nagy logikai erővel meg is oldja azokat. A bírálók szerint külön dicséret illeti azért, hogy van „bátorsága hozzá, hogy a maga eltérő felfogását kifejezésre juttassa, és helyességéről már kialakult elméleti vagy gyakorlati felfogásokkal szemben meggyőzőni iparkodjon.”¹⁰

Külön kiemelik a bírálók, hogy Schultheisz Emil esetében meg van minden feltétel, ahhoz, hogy a katonai büntetőjog terén önállót alkosson, mert a sajátos jogterület megértéséhez és alkalmazásához egyszerre kell lenni katonának és jogban jártas büntetőjogásznak.

Mіндеzen hivatali és tudományos eredményei (amelyek Schultheisz Emil vonatkozásában szerencsésen egybeestek) alapján, a bírálók véleménye szerint megállapítható, hogy a magyar katonai büntető anyagi jog egész körére kiterjedő ismeretei mellett, e tudomány önálló művelésére képes és tőle „a tudomány és a felsőoktatás terén hasznos tevékenység kifejtése várható.”¹¹

Erre figyelemmel mindkét bíráló javasolja a képesített egyetemi magántanári állás benyújtására folytatandó pályázat elfogadását, amelyre 1937. november 26-án sor került. A Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem 1939/40. tanévről készített évkönyve számol be utoljára dr. devecseri Schultheisz Emil egyetemi magántanár működéséről. 1941. március 1-i hatállyal nyugállományba helyezték. Ekkor kötött házasságot Baksay Gizellával, akit azt megelőzően a kötelező tiszti házassági óvadék hiányában nem vehetett feleségül. Saját önéletrajzi írása szerint nyugdíjazása után feleségével és anyósával Budatéténybe költöztek, ahol csekély századosi

⁸ Uo., 7.

⁹ Uo., 12.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

nyugdíjából tengődtek, mert származására tekintettel állást sehol nem kapott. A második világháború végéig hátralévő éveket, amennyiben lelkiállapota és a körülmények megengedték, a büntetőjog-tudománnyal való foglalkozásnak szentelte.

A Sztójay-kormány idején a család helyzete Budatétényben egyre veszélyesebbé vált, ezért olyan tartózkodási helyet kerestek, ahol megbújhattak a hatóságok szeme elől. Ilyen helynek kínálkozott Fonyódliget, amely a községi előljáróságtól négy kilométer távolságra egy elszigetelt település volt.¹²

Schultheisz Emil 1945. április 15-én szolgálattételre jelentkezett, és a Honvédelmi Minisztérium állandó igazoló bizottsága az 1945. május 11-én 520/1945. szám alatt igazolta. Ezzel megnyílt a lehetőség arra, hogy pályája – legalábbis egy időre – ismét felszálló ágba kerüljön.

Schultheisz Emil előbb a Honvédelmi Minisztérium Törvényelőkészítő Főosztályának, majd Igazságügyi Osztályának vezetését vette át. Így rehabilitálva fokozatos előléptetést követően 1945. augusztus 15-én hadbíró ezredessé nevezték ki. 1946-ban az osztályvezetői beosztásban történő meghagyás mellett, a hadbírói kar főnökévé nevezték ki, majd 1946. október 1-én elérte a hadbíró vezérőrnagyi rendfokozatot is. Mindemellett 1945 és 1947 között tagja volt a Honvédelmi Minisztérium igazoló bizottságának is.

Schultheisz Emil, mint az Igazságügyi Osztály vezetője és a hadbírói kar főnöke több jogszabály szerkesztésében vett részt. Lényegében az ő vezetésével készült el a katonai büntetőtörvénykönyv, az 1948. évi LXII. törvény. A törvény szerkesztése során elképzelésiből, elveiből a kommunista párt előretörése miatt sajnálatos módon engednie kellett.

1948-ban a katonai igazságügyi szervezetek újabb átszervezésére került sor. Az 1948. évi LXII. a katonai bűncselekményekről, míg az 1948. évi LXIII. törvény lényegében az eljárásjogról alkotott új szabályozást.

Az 1947/1948-ban végbemenő társadalmi változások mindenki előtt közismertek. Nem kevés tanulsággal szolgál, ha végigkövetjük, hogy a fent említett törvények előkészítése során hogyan és milyen módon alakult a törvényeket előkészítő reformbizottság álláspontja, és milyen volt benne Schultheisz Emil szerepe.

Az említett reformbizottság első ülését 1948. március 3-án a Minisztertanács épületében tartotta.¹³ A bizottságban a szakma kiválóságai is részt vettek, így

¹² Schultheisz Emil hagyatékából (saját tulajdonban).

¹³ Eredeti, még nem publikált jegyzőkönyv a reformbizottság 1948. március 3-án tartott értekezletéről, Schultheisz Emil hagyatékából.

Auer György, Bacsó Ferenc, Rácz György, Kádár Miklós, a javaslat szerkesztője pedig maga Schultheisz Emil volt, aki előterjesztésében hivatkozott arra, hogy az ország demokratikus szellemű átalakulásával párhuzamosan indokolt az 1930-ban elfogadott katonai Büntetőtörvénykönyv reformja. Kiemelten jelezte, hogy célul tűzte ki a halálbüntetésnek minél szűkebb keretek közt való alkalmazását, megkülönböztetett szabályozást alkotni a fiatalok vonatkozásában, és egyértelműen kijelentette, hogy a katona fogalmát, vagyis a mindenkori katonai eljárás személyi hatályát a véderőtörvény alapján kell megállapítani. Bacsó Ferenc a maga részéről úgy foglalt állást, hogy annak eldöntése, hogy szükség van-e halálbüntetésre, elsősorban politikai jellegű kérdés, ezt azonban a büntetőtörvénykönyvtől függetlenül nyilván nem lehet szabályozni.¹⁴ Auer György egyetértett Bacsó Ferencnek a halálbüntetéssel kapcsolatban kifejtett álláspontjával, a továbbiakra nézve pedig előadta, hogy szakmailag mindenképpen az indokolt, hogy amennyiben a katonai vétség mellett halmazatban közönséges bűncselekmény is szerepel, akkor arra nézve a polgári büntetőtörvénykönyvet kell alkalmazni, következésképpen ilyen vonatkozásban a katonai szempontok kifejezett érvényesítésére nem nyílik lehetőség.¹⁵

A bizottság következő ülésére 1948. március 10-én ugyancsak a minisztertanácsi teremben került sor. A résztvevők köre azonos volt az előbbi ülésen is jelenlévőkkel, azzal a különbséggel, hogy Ries István igazságügy-miniszter elnökölt az ülésen. A felszólaló Szebenyi Endre egyetértett azzal, hogy a katona fogalmát a mindenkori véderőtörvény szerint kell megállapítani, hozzátéve, hogy „szükséges volna azonban, hogy erre legalább az indokolásban hivatkozás történjék és a jövőbeni véderőtörvények a katona fogalom meghatározásáról gondoskodjanak.”¹⁶

Szítás Jenő felszólalását Kossuth Lajosra való hivatkozással kezdte, aki az Aulich tábornokhoz írott levelében azt írta: „Ne különbözzük el sehol a katonát a polgártól”, éppen ezért a katonai büntető jogszabályok reformját – véleménye szerint – a büntetőtörvénykönyv reformjával kellene összekapcsolni. A továbbiakban pedig a személyi hatályt érintően kifejtette, hogy a katona fogalma mellett jogszabályban lehetne hivatkozni „a katonával egy tekintet alá

¹⁴ Uo., 2.

¹⁵ Uo., 3.

¹⁶ Eredeti, még nem publikált jegyzőkönyv az 1948. március 10-én tartott értekezletről, Schultheisz Emil hagyatékából

eső személy” fogalmára is, és megítélése szerint ilyennek kellene tekinteni a fegyveres őrtestületek valamennyi tagját.¹⁷

Ezt követően Szebenyi Endre ismét szót kért és jelezte, hogy a maga részéről sem látja akadályát annak, hogy „a rendőrség tagjai által elkövetett bűncselekményeket szintén a honvédbíróságok bírálják el.”¹⁸

Schultheisz Emil kénytelen volt elfogadni a személyi hatály vonatkozásában a rendőrséggel kapcsolatos korábbi kijelentéseket, igaz, ezt oly módon tette, hogy „a rendőrség tagjaira vonatkozó megjegyzésre már Szebenyi Endre válaszolt.”¹⁹

Időközben 1947. augusztus 1-én Schultheisz Emilt saját kérelmére szolgálaton kívüli viszonyba helyezték. Ez alkalomból az akkori honvédelmi miniszter, Veres Péter, az 1947. október 2-án kelt, 20996/1947. számú rendeletében dicséretben részesítette a következők szerint: „A honvéd büntetőjogot saját kezdeményezéséből alapvető módon alakította át a demokratikus követelményeknek megfelelően és ehhez alkalmazva megszervezte és kiépítette a honvédség igazságügyi szervét. A honvédbírászkodásnak demokratikus alapokra való fektetésével és kialakításával lényegesen hozzájárult a demokrácia fejlesztésének és annak a honvédségen belül való megerősítéséhez.”²⁰

Schultheisz Emil visszatért a Debreceni Egyetem katedrájára, mert 1947. május 3-án kinevezték a Büntetőjogi és Büntető Törvénykezési Jogi Tanszékre nyilvános egyetemi tanárrá, azonban ténylegesen a tanszék vezetését csak 1947. augusztus 25-én vette át. A Debreceni Tudományegyetem Rektora az ez alkalommal letett esküről az ún. esküigazolványt 2876/1946-47. etsz. szám alatt adta ki.²¹

A tanrend²² tanúsága szerint Schultheisz Emil a büntető anyagi jogot heti öt órában adta elő, ezen kívül pedig heti két órában szemináriumot is tartott.

¹⁷ Uo., 3.

¹⁸ Uo., 3.

¹⁹ Uo., 6.

²⁰ Schultheisz Emil hagyatékából (saját tulajdonban).

²¹ A szerző tulajdonában lévő eredeti esküigazolvány a következőket tartalmazza: „Én dr. SCHULTHEISZ EMIL esküszöm a mindentudó és mindenható Istenre, hogy a Magyar Köztársasághoz és annak alkotmányhoz hű leszek. Magyarország törvényeit és törvényes szokásait, valamint kormányrendeleteit megtartom, hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm és hivatali kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szem előtt tartásával teljesítem. Különösen esküszöm továbbá, hogy a debreceni tudományegyetem autonómiáját, privilégiumait, törvényeit és törvényerejű szabályait mindenkor tiszteletben tartandom, a Rector Magnificus és az egyetemi Tanács iránt állandóan kellő tiszteletet és hivatali dolgokban engedelmességet fogok tanúsítani, hogy tanári állásomban mint becsületes, tisztességes munkás és hivatásáért lelkesülő tanár iparkodom ama kötelességeimnek megfelelni, melyeket a törvények szabályok, rendeletek és az erkölcs elem szabnak. Isten engem úgy segítjen!”

²² Tanrend az 1947-48. tanév I. félévére, Debrecen, 1947.

Előadásai színvonalát és a hallgatók általi elfogadottságát jelzi, hogy az államvizsga előtt álló joghallgatók kérelemmel fordultak a Kari Tanácshoz, hogy a számonkérésre ne a rendelkezésre álló tankönyv, hanem Schultheisz Emil előadásai alapján kerüljön sor.²³

Schultheisz Emil egyetemi szintű elfogadottságát jelzi, hogy a rektor őt kérte fel az egyetem fegyelmi szabályzatának elkészítésére. Ezt a felkérést Schultheisz Emil maga is megtiszteltetésnek tekintette, mert előterjesztését a következőképpen kezdte: „*A Rector ur 1.103/1947-48. etsz. alatti nagybecsű felkérésére a vk.miniszter úr 9.991/1947. eln. számú rendelete kapcsán van szerencsém az egyetemi tanárok és az egyetem egyéb alkalmazottainak fegyelmi felelősségre vonásáról alkotandó törvényhez az egyetemünk által a legfőbb kérdésekben előzetesen elfoglalható álláspontra vonatkozó javaslatomat a következőkben tisztelettel előterjeszteni.*”²⁴ Szakmai hozzáértését jelzi, hogy mindjárt a javaslat elején leszögezi, hogy a jövőben ne lehessen fegyelmi eljárást lefolytatni az azt megelőző vizsgálat nélkül.

A Debreceni Egyetem Jog- és Közigazgatási Kara működésének felfüggesztését követően Schultheisz Emil Szegeden folytatta pályafutását, ahol a kari jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy 1949. szeptember 15-én a Kar ülésén már jelen volt.²⁵ A Büntetőjogi és Bünvádi Eljárás Jogi Tanszék professzoraként *A büntetőjog általános elvei* címmel a második évfolyamon heti három órában, a harmadik évfolyamon heti négy órában tatott előadásokat és heti két órában vezetett büntetőjogi szemináriumot.

Schultheisz Emil még 1948 szeptemberében a Jogtudományi Közlöny szerkesztő bizottságának tagja lett, majd a Magyar Tudományos Akadémia az 1949 május havában tartott ülésén a Jogtudományi Bizottság meghívott tagjának választotta. A Magyar Jogász Szövetség munkájában is aktív résztvétel vállalt, tagja lett az országos választmánynak, elnöke a Büntetőjogi Szakcsoportnak, továbbá ugyancsak elnöke korábban a debreceni, majd szegedi helyi csoportnak is.²⁶

1952. július 14-én tartott ülésén a Tudományos Minősítő Bizottság a jogi tudományok kandidátusává nyilvánította. A Minisztertanács 1953. december 1-én a Btk. tervezetének előkészítésére kiküldött bizottság tagjának nevezte

²³ A kézzel írott beadvány a hagyatékban ugyancsak megtalálható. Érdekességként megemlíthető, hogy a 36 név között már 5 leány hallgató neve is feltűnik.

²⁴ Schultheisz Emil hagyatékából (saját tulajdonban).

²⁵ NAGY Ferenc, *Schultheisz Emil és Fonyó Antal életútjáról és munkásságáról*, Jogtudományi Közlöny (2001/1), 49.

²⁶ Schultheisz Emil hagyatékából (saját tulajdonban).

ki. 1953. november 27-től tagja lett az Oktatásügyi Minisztérium Jogi Szakbizottságának is.²⁷ Schultheisz Emil 1955-ben adott opponensi véleményt a később nevéssé vált büntetőjogász, Viski László *A cselekmény szándékossága a büntetőjogban* című kandidátusi disszertációjáról. Az opponensi véleményben javasolta a kandidátusi fokozat odaítélését, de hangot adott kritikai megjegyzéseinek is: „Annyi bizonyos, hogy a disszertációban kifejezésre jutottak a szerző nem mindannapi képességei. Azt a fogyatékoságot azonban nem hallgathatjuk el, hogy önmagához korántsem oly szigorú, mint másokhoz. Amikor pl. az egyik konstrukcióját úgy jellemzi, hogy az „mélyebbre megy” minden eddigi elméletnél (132. old.), vagy amikor egy másik tételéről azt állítja, hogy szemben a többi megoldással, annak segítségével a fogalmaknak mindenféle kicsavarása és erőszakolt magyarázása nélkül lehet a helyes megoldáshoz eljutni (263. old.), akkor ezzel, függetlenül attól, hogy álláspontja helyes-e vagy sem túlértékelte mondanivalóját.”²⁸

Schultheisz Emil a Szegedi Egyetemen 1950 és 1956 között dékánhelyettesi teendőket látott el, 1955-1956-ban a Kar Tudományos Bizottságának elnöke, 1956 szeptemberétől a Kar dékánja volt.

Schultheisz Emil ezeket a magas beosztásokat úgy érte el, hogy az akkor meghatározó szerepet játszó kommunista pártnak soha sem volt tagja. Figyelemre méltó és tanulságos felidézni a korabeli káder-nyilvántartás néhány megjegyzését. A Felsőoktatási Minisztérium kádernyilvántartása a következőket tartalmazza 1949-ből: „Javasoljuk a szegedi tudományegyetemen a büntetőjogi tanszékre Dr. Schultheisz Emil kinevezését nyilvános rendes tanárrá. Jó tudományos felkészültségű, igen jó előadó. Szimpatizáns. A jogász szövetség és más demokratikus szervezetek állandó előadója és munkása. Feltétlenül használható.”

Kiválónak mondható jellemzést ad Schultheisz Emilről az 1951-ben készített káderjellemezés is: „Szakmai felkészültsége igen kiváló, egyike Magyarországon a büntetőjog legkiválóbb művelőinek. Sokat foglalkozott a katonai büntetőjog kérdéseivel. Egyetemi előadásainak anyagát képező jegyzete kész tankönyv. Munkássága maxista [sic! - a szerző] szempontból nézve is nagy fejlődésre mutat. A felszabadulás után számos publikációja jelent meg. A Jogtudományi Közöny szerkesztőségének tagja. Politikailag: Népidemokráciánkhoz igen jól viszonyul, karunkon minden megnyilvánulásában a haladó szellemet képviseli. Pártba való belépés területén bizonyos tartózkodás jellemzi. Kollégái és a hallgatók igen szeretik, viszony mindazek felé igen jó. A jellemzést a párttal egyetértésben készítettük.”²⁹

²⁷ NAGY Ferenc, *Schultheisz Emil és ...*, i.m., 49.

²⁸ Schultheisz Emil hagyatékából (saját tulajdonban).

²⁹ Uo.

Schultheisz Emil oktató munkájának értékelését illetően hagyatkozunk Bónis György professzorra, aki, mint a Kar módszertani bizottságának elnöke egy tanszéki vizsgálatot követően az alábbi megállapításokat tette: „A büntetőjogi tanszéken megfigyelt jó módszerek közül hármat szeretnék kiemelni, amely szélesebb körben való elterjesztést kívánna.

1, A büntetőjogi tanszék vezetője példát ad az előadásokra való felkészülés és világos tagolt beszéd tekintetében. Teljesen szabadon ad elő, amit természetesen nem lehet kötelezővé tenni, de mutatja azt a munkát, amit előadásaiba befektet. Általánosítandó tehát az oktatásokra való felkészülés jelentősége, s az a módszer, hogy ha az előadó – mint legtöbbször – jegyzeteket használ is, tárgyalása mindig az élőbeszéd erejével hasson.

2, Schultheisz professzor munkája példamutató a hallgatók megismerése és a velük való egyéni foglalkozás terén is. A tanszékegyetemen általában egy hónap alatt következetes munkával személyesen megismeri az évfolyam valamennyi hallgatóját. Kitűnő pedagógus, hallgatóihoz emberi közvetlenséggel viszonyul, anélkül, hogy elveszítené tekintélyét, sőt az éppen ezáltal lesz erőssé.

3, Jó módszer végül a gyakorlatokon az is, amelyet a hallgatók aktivitásának növelése érdekében a Schultheisz-tanszék bevezetett. A gyakorlat résztvevői háromtagú „tanácsokba” vannak beosztva, melyek a feladott jogesetet önállóan oldják meg. A megoldás a bírói ítélet formáját követi és írásban történik [...]. A kari MB. már egy korábbi ülésén foglalkozott e módszerrel és hozzászólás végett a társkarok (budapesti, pécsi jogi kar) Módszertani Bizottságainak megküldte.”³⁰

Az életútra visszakanyarodva láthattuk, hogy Schultheisz Emil 1956 októberében és az azt követő időszakban a kar dékánja volt. A forradalmat követő időszakban, az egyetemi körökben is beindultak a meghurcolások és a felelősségre vonások legkülönbözőbb formái. Schultheisz Emil az Egyetemi Forradalmi Bizottság katonai tanácsadója volt. Szemére vetették, hogy nem lépett fel az egyetem akkori rektora, Baróti Dezső által vezetett és később ellenforradalmi minősített csoporttal szemben, sőt ő maga is a kommunisták eltávolítását kérte. Mindez megpecsételte Schultheisz Emil pályafutását. Felvetették, hogy ezek után alkalmas-e arra, hogy nyugállományú vezérőrnagy maradjon. Rendfokozatának megtartását csak úgy tudta elérni, hogy a Kar 1957. február 28-án tartott IV. rendkívüli tanácsülésen betegségére hivatkozva nyugdíjazását kérte. A Kari Tanács, miután Schultheisz Emil érdekében mást nem is tehetett, a bejelentést egyhangúlag elfogadta.³¹

³⁰ Uo.

³¹ NAGY Ferenc, *Schultheisz Emil és ...*, i.m., 49.

Az 1957. október 1-i hatállyal nyugállományba került Schultheisz Emil Fonyóligetre vonult vissza. Ebben az időszakban sem hagyott fel tudományos munkásságának folytatásával. 1961-ig tagja maradt a Btk. kodifikációs munkálatait előkészítő bizottságnak, sőt 1966-ban *A nemi erkölcs elleni bűncselekmények* címmel egy könyvet is megjelentetett. A halál, életének 84. évében, 1983. augusztus 9-én Siófokon érte.

II. MUNKÁSSÁGA

Schultheisz Emil tudományos munkássága elsősorban a katonai büntetőjog területére esik. Megalkotója az 1930. évi II. tc.-nek, a katonai büntetőtörvénykönyvnek és a kapcsolódó jogszabályoknak. A törvény magyarázatát több kötetben dolgozta fel.

A Schultheisz által formába öntött 1930. évi II. törvénycikk (Ktbtk.) úgynevezett általános része, a polgári büntető törvénykönyv általános részének teljesen megfelelő címmel 9 fejezetben, 65 §-ban tárgyalta mindazokat az általános rendelkezéseket, amelyek azt kifejezetten a katonai elvárásoknak megfelelően módosítják, illetve kiegészítik.³² A könnyebb áttekinthetőség kedvéért ezek a következők:

- A törvény 6. §-a a Ktbtk. területi hatályát lényegesen szélesebb körben vonja meg;
- 7. § A halálbüntetés végrehajtási módja tekintetében: kizárólag katonai bűncselekménynél agyonlövéssel is (nemcsak kötél által) végrehajtható;
- 8. § Az egy évig tartó szabadságvesztés (a végrehajtás során alkalmazott súlyosítások mellett) kötelező megrövidítése;
- 12. § A házifogság intézményének fenntartása;
- 19. § A dologház és a szigorított dologház intézményének mellőzése;
- 20-23. § Különleges mellékbüntetésként a lefokozás alkalmazása;
- 24-31. § A büntetés felfüggesztésének önálló szabályozása;
- 32. § A katonai vétség kísérletének büntetése;
- 34. § A sajtójogi különleges (fokozatos) felelősség eltérő szabályozása;
- 35. § Katonai bűncselekményeknél a sikertelen felbujtás (csábítás kísérlete) büntetése;
- 36. § Katonai bűncselekményeknél a részes büntethetősége;

³² SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata I. kötet*, Budapest, 1931, 27.

- 39-49. §, 59. és 64. §-ok: A fiatakorúak büntetőjogi felelősségének részben eltérő szabályozása;
- 50-51. § A súlyosító, illetve enyhítő körülmények részben eltérő szabályozása;
- 54. § A vizsgálati fogság mellett, az előzetes letartóztatás teljes egészében való beszámítása.

Mindezek előrebocsátása után következzenek a törvény legfontosabb rendelkezéseinek áttekintése.

A katonai büntetőjog szabályainak alakulását Schultheisz szerint leginkább a Ktbtk. 1. §-a határozta meg, amely elfogadva a más államokban is kialakult jogi szabályozást, egyértelművé tette, hogy a katonai büntetőjogban a közönséges, vagyis polgári büntető jogszabályoktól való eltérésnek csak annyiban lehet indokoltan helye, amennyiben azt a különleges katonai viszonyok és érdekek valóban megkövetelik, de egyébként általában a polgári törvénykönyveket kell kötelezővé tenni.³³

Ennek az elvnek megfelelően a Schultheisz által szerkesztett Ktbtk. első, vagyis általános része, amely egyébként szerkezetében, rendszerében és terminológiája szempontjából is azonosult a közönséges büntetőjoggal, csak a közönséges büntetőtörvények általános rendelkezéseitől eltérő intézkedéseket tartalmazta, míg második, vagyis különös része kizárólag az úgynevezett katonai büntetteket és vétségeket, vagyis azokat a bűncselekményeket ölelte fel, amelyeknek tettese csakis katonai egyén lehetett, és amelyekről ebből következően a közönséges büntető törvénykönyvek egyáltalán nem rendelkeztek.³⁴

Az egyes közönséges bűncselekményekre vonatkozó (különös) rendelkezéseknek a katonai érdekek hathatós megvédése érdekében szükségessé vált módosítását pedig az 1930. évi II. tc. III. fejezetének 2. része foglalta magába.

A törvény a bevezető rendelkezések körében szabályozta az addig nem használt intézkedést, amely szerint viszonyosság feltétele alatt a szövetséges állam katonai egyénével szemben kölcsönös szolgálati együttműködés idején

³³ A törvény előtti egyenlőség vagy a korabeli megfogalmazás szerint „az állampolgári egyenlő elbánás” elvének megvalósulása azt jelenti, hogy főszabályként a katonákra is az általános szabályok az irányadók. Egyes közönséges bűncselekmények *delictum sui generis*ként külön katonai bűncselekményt képeznek, másrészt egyes cselekmények kizárólag csak katonai bűncselekményt képeznek. JILLY László, *Az új magyar katonai büntető törvénykönyv (1930: II. törvénycikkek)*, Pécs, 1933, 23.

³⁴ SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata I. kötet, i. m.*, 5.

elkövetett katonai bűncselekményt úgy kellett büntetni, mintha azt a magyar fegyveres erő tagja ellen követték volna el.³⁵

A szövetséges állam katonájával kapcsolatos szabályozást a világháború tapasztalatai tették szükségessé, ugyanakkor a háború idejére szóló, szigorúbb, megtorló rendelkezések hatályának az ország belső békéjét veszélyeztető lázadás, valamint határvédelmi zavarok idejére is történő kiterjesztő értelmezése³⁶ – a miniszteri indokolás szerint – a világháborút követő „zavaros” forradalmi eseményekkel volt magyarázható.

A közönséges büntetőjogtól való jelentősebb eltérést a törvény területi hatályát szabályozó rendelkezések körében találunk. Ugyanis a közönséges büntetőtörvényeink rendkívül szűken szabták meg azoknak a bűncselekményeknek a körét, amelyek külföldön történő elkövetése is feltétlenül és kizárólagosan a hazai törvények szerint volt büntetendő. Schultheisz felfogásának megfelelően ezzel szemben a Ktbtk. a magyar törvények kizárólagos érvényét akkor is kötelezővé tette, ha a külföldön elkövetett bűncselekmény katonai deliktum, vagy az elkövető tényleges katonai egyén, avagy elkövetési helye ellenséges országban, a fegyveres erőnek vagy szövetségésének hatalmi körén belül volt, vagy elkövetője az e hatalmi körön kívül elkövetett cselekmény miatt is katonai büntetőbíráskodás alá tartozott.³⁷

A Ktbtk. a katonai hagyományoknak megfelelően továbbra is fenntartotta a halálbüntetésnek egyik végrehajtási módjaként a közönséges büntetőtörvényekben ismeretlen agyonlövést. Az agyonlövés általi végrehajtás azonban a katonai bíráskodás körében is csak a katonai bűncselekmények tekintetében lehetett alkalmazni, de még e körben is csupán akkor, ha az adott bűncselekmény elkövetése nem volt visszavezethető aljas érzületre (mert például az ellenséghez való szökésre és az ily célból alakítandó szövetkezésre irányuló felbujtásra a Ktbtk. is a halálbüntetésnek a közönséges büntetőjogban ismert végrehajtási módját, vagyis a kötél általi halált állapította meg). A kötéllel végrehajtandó

³⁵ 1930. évi II. tc. 3. §.

³⁶ 1930. évi II. tc. 4. §.

³⁷ 1930. évi II. tc. 6. §. A törvény miniszteri indokolása erre nézve kifejti, hogy „... a fontos katonai érdekeink oltalom nélkül maradnának, ha az azok ellen külföldön, főleg katonáink ellen elkövetett cselekmények megbüntetését teljesen a külföldi hatóságokra bízónok ...” Magyar törvények - Az alkalmazásban lévő magyar törvények gyűjteménye, Budapest, 1930, 11.

halálbüntetésre ítéles esetében egyébként a hadseregből való kicsapást ki kellett mondani.³⁸

Egyfelől katonai, másfelől kriminálpolitikai szempontok tették indokolttá a törvénynek azt a rendelkezését, amely a bíróságot arra kötelezte, hogy a rövidebb (egy évnél nem hosszabb) tartamú szabadságvesztés büntetéseket súlyosítások (bőjt, kemény fekhely és magánzárka) alkalmazásával megrövidítse.³⁹ Schultheisz véleményének megfelelően a katonai érdekek ugyanis azt követelik, hogy azokat az elítélteket, akik büntetésük kiállása után további katonai szolgálatra vannak kötelezve, a szolgálattól hosszú időre ne vonják el.

Az eleve rövid tartamban meghatározott szabadságvesztésről már akkor is azt vallották, hogy inkább káros hatású, vagyis nem alkalmas a büntetési célok elérésére. A szigorúbban végrehajtott szabadságvesztés ilyen módon való rövidítésére viszont lehetőséget láttak. Sőt, a katonai szolgálatban megmaradó és egyévi szabadságvesztésnél nem hosszabb tartamú elítélés esetében kötelezővé tették a rövidítést, oly módon, hogy a súlyosítás (bőjt, kemény fekhely, fogháznál magánzárka is) minden napja még egy letöltött napnak számított. A bíróság az ítélet indokolásában határozta meg a súlyosítás tartamát. Nem volt alkalmazható azonban a súlyosítás a rendfokozatukban elítélésük után is megmaradó tisztekkel, valamint azokkal szemben, akiknek egészségét a súlyosítás veszélyeztette volna.

Ismerte a törvény a tisztí tekintély megóvását szolgáló házi fogság intézményét is. A bíróság ugyanis elrendelhetette, hogy a tisztek az egy hónapot meg nem haladó tartamban kiszabott fogház- és elzárás büntetést lakásukon töltsék le.⁴⁰ Ugyancsak az állástekintély követelményeinek felelt meg az a törvényi intézkedés is, amely szerint a rendfokozatukban elítélésük után is megmaradó tisztek szabadságvesztésük tartama alatt nem voltak kötelesek munkát végezni, és magukat külön élelmezhatték.

³⁸ Schultheisz Emil szerint: „A hadsereg kötelékéből való kutasztást, amely a római jogban gyökerező intézmény (*ignominiosia missio*), több külföldi katonai kódex is ismeri, s annak kimondását nem csupán a halálbüntetéssel kapcsolja össze, hanem súlyosabb szabadságvesztés büntetésre ítéles esetén is kötelezővé teszi (pl. az 1928. évi angol *Army Act*. 44. §-ának 4. pontja).” SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata I. kötet, i. m.*, 37.

³⁹ 1930. évi II. tc. 8. §; A törvény miniszteri indokolása erre nézve kiemeli, hogy „... a rövid tartamú szabadságvesztést az elítélt egyéniségének szem előtt tartásával intenzívebbé kell tennünk. Az 1912. évi osztrák javaslat (60. és 61. §) valamint Edvi Illés javaslata (43. §) intézkedik aziránt is, hogy a két illetőleg egy hónapnál nem hosszabb fogházbüntetés szigorítás céljából bőjttel és kemény fekvőhelyel súlyosíttassék ...” *Magyar törvények - Az alkalmazásban lévő magyar törvények gyűjteménye, i. m.*, 13.

⁴⁰ 1930. évi II. tc. 12. §.

A csekélyebb büntetések végrehajtásának feltételes (vagyis három-, illetőleg egyévi próbaidőtől függővé tett) felfüggesztésében álló kedvezmény kiterjedt ezen kívül a katonai bíráskodás alá tartozó személyekre is. Igaz ugyan, hogy ezt a polgári büntetőbírói gyakorlatban bevált intézményt a Ktbtk. a katonai érdekekre való tekintettel csak megfelelően módosított változatban vette át. A legfontosabb eltérés a negatív feltételeknek, azaz a felfüggesztést kizáró körülményeknek a „*katonai fegyelmi tekintetekkel*” történt kiegészítése volt.

A törvény szabályozta, mint különleges mellékbüntetést: a lefokozást (rangvesztést) is.⁴¹ Lefokozásnak általában akkor volt helye, ha a tett vagy mellékkörülményei olyanok voltak, hogy az elítéltet a szolgálat hátránya vagy állástekintély sérelme nélkül rendfokozatában nem lehetett meghagyni. Külön kiemelendő, hogy a szökés és szökésre szövetkezés, úgyszintén a gyávaság büntettének esetében azonban a lefokozás sohasem volt mellőzhető.

Tartalmilag a lefokozás a rendfokozat és a katonai állás, valamint a nyugdíj, illetve az arra való igény elvesztésében állt. A szolgálati kötelezettséget azonban a lefokozás nem érintette és nem vonta maga után az úgynevezett rend- és díszjelek elvesztését sem. Ez az utóbb említett joghátrány csak akkor érte az elítéltet, ha a bíróság őt hivatalvesztéssel is sújtotta, vagy büntett miatt ítélte el. A büntett miatti elítélés esetében azonban a bíróság rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények esetén eltekinthetett a hivatalvesztéssel együtt járó szankciók alkalmazásától.

Schultheisz álláspontja jutott érvényre abban is, hogy a Ktbtk. felfogása szerint a katonai büntetőjog lényegesen nagyobb súlyt helyez a bűncselekmény alanyi oldalára, mint a polgári büntetőjog, ezért különleges intézkedés vált szükségessé a kísérlet tekintetében is.⁴² Míg a közönséges büntetőjogszabályok a vétség kísérletét csak egyes esetekben rendelték büntetni, addig a Ktbtk. a katonai vétségek kísérletét minden esetben büntette.⁴³

A törvény miniszteri indokolása szerint a vétség kísérletének büntetése azért is indokolt volt, mert ha a 35. § szerint az eredménytelen felbujtás – tehát a

⁴¹ 1930. évi II. tc. 20-23. §.

⁴² A korábbi katonai büntetőtörvénykönyv a kísérletet a büntett és a vétség vonatkozásában egyaránt büntetni rendelte. Természetesen nincs kísérlete a gondatlanságból elkövetett cselekménynek, a mulasztási cselekménynek, a *praeterintencionális* cselekményeknek és a *sui generis* deliktumot képező kísérleti vagy előkészületi cselekményeknek sem. SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata I. kötet, i. m.*, 79.

⁴³ 1930. évi II. tc. 32. §.

jogtárgyat a kísérlethez képest távolabbról veszélyeztető cselekmény – minden esetben büntetendőnek számított, akkor nem lett volna helyes a vétség kísérletének büntetésétől eltekinteni.

A régihez képest teljesen eltérő szabályozást nyert a tettesség intézménye. A régi (1855. évi) Katonai büntetőtörvénykönyv 142. §-a értelmében – mint ezt korábban láttuk – katonai bűncselekményt csakis azok a katonák követhettek el, akik a katonai állásból folyó különös köteleességek teljesítését a „hadicikkek”-re letett esküvel fogadták, tehát a „katonaállomány” tagjai (*combattánsok*) voltak. A katonaállományhoz nem tartozó egyének (például lelkészek, hadbírák, katonai tisztviselők) állásköteleességeik megszegéséért csupán közönséges, tehát lényegesen enyhébb megítélés alá eső bűncselekmény címén voltak felelősségre vonhatók. (Ezt az elvet bizonyos vonatkozásban egyébként már áttörte a háború esetére szóló kivételes intézkedéseket tárgyaló törvény is, amely azokat a nem kombattáns katonai egyéneket, akik a fegyveres erő mozgósítás alatt álló vagy már mozgósított részének állományába tartoztak, hivatásbeli köteleességeik megszegése miatt ugyanazok alá a büntetőjogi rendelkezések alá helyezte, amelyek a kombattáns egyénekre is irányadóak voltak.)⁴⁴

Az 1930. évi II. tc. már fel sem veti a fenti megkülönböztetés szükségességét, ezáltal a szabályozást tekintve egyértelművé válik, hogy katonai bűncselekménynek elvileg minden katona tettesévé válhat.

Schultheisz munkásságának köszönhetően a bűnrészesség vonatkozásában ugyancsak jelentős változtatásokkal találkozunk. Az új Ktbtk. hatálybalépése előtt a katonai büntetőbíráskodás körében azok, akik katonai bűncselekménynek tetteseit nem lehettek, csak részesként voltak büntethetők, és cselekményük, mint az állam hadiereje elleni bűncselekmény került elbírálásra. A polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személyek pedig rendes viszonyok között a katonát a szökés kivételével bármely más katonai bűncselekményre büntetlenül felbujthatták, és annak ilyen cselekményéhez (az öncsonkítás kivételével) büntetlenül segílyt is nyújthattak. Háború idején – hasonlóan a katonai bíráskodás alá tartozó fent említett személyekhez – csupán a katonai büntettekre való csábítás, illetőleg az azokhoz való segítségnyújtás miatt voltak felelősségre vonhatók, és ez a magatartásuk is *sui generis* bűncselekményként (tehát az alapcselekményre megállapított büntetéstől függetlenül) csak legfeljebb öt évig terjedő börtönnel volt büntethető.

⁴⁴ 1912. évi LXIII. tc. 14. §.

A Ktbt. indokolása szerint ennek a helyzetnek a tarthatatlanságát az első világháború és az azt követő forradalmi események teljes mértékben igazolták. Erre is figyelemmel az új Ktbt. most már akként rendelkezik, hogy „*a részességre vonatkozó általános rendelkezéseket azokkal szemben is alkalmazni kell, akik valamely katonai bűncselekménynek személyes viszonyaiknál fogva tettesei nem lehetnek.*”⁴⁵ (Az 1932. évi XXXIII. tc. pedig ennek az intézkedésnek hatályát a polgári büntetőbíráskodás alá tartozókra is kiterjesztette.)

Ha mindemellett még azt is figyelembe vesszük, hogy a katonai büntett vagy katonai vétség elkövetésére irányuló sikertelen felbujtás is feltétlenül büntetés alá esett, és hogy ez a rendelkezés hatályosult a polgári bíráskodás során is, akkor egyértelművé válik, hogy a katonai fegyelem úgymond kívülről jövő mindennemű bomlasztása büntetőjogilag szabályozásra került. Ugyancsak a részesség fejezetében intézkedett a törvényhozó a felől is, hogy a sajtó útján elkövetett bűncselekmények tekintetében a sajtótörvényünk által elfogadott, belga gyökerű fokozatos és kizáró felelősségi rendszer a katonai bíráskodásban ne érvényesüljön, hanem az ily cselekményekben közreműködő egyének is a tettesség és a részesség általános szabályai szerint legyenek felelősségre vonhatók. Ezt követelte meg a katonai fegyelem érdeke, amely jelentőségénél fogva a sajtó szabadabb mozgásához fűződő érdeket is háttérbe szorította.⁴⁶

A régi katonai büntetőkódexnek azt a rendelkezését, hogy katonai büntettet nemcsak szándékos, hanem gondatlanságból eredő magatartások is megvalósítanak, az új Ktbt. is fenntartotta, de a gondatlan cselekmények csak háború idején való elkövetés esetén minősülhetnek büntettnek.

Schultheisz is megállapítja, hogy a törvény ezen rendelkezése ugyan lényeges eltérést jelentett a polgári büntetőjoghoz képest, amely csak a szándékosan elkövetett cselekményeket nyilvánította büntettekké, de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a katonai büntetőjog sohasem mellőzheti azokat az eszközöket, amelyek alkalmasak arra, hogy a hadsereg tagjait fokozott gondosságra és körültekintésre kötelezzék. „*Márpedig ilyen eszköz az egyes kulpózus és a katonai életben többnyire rendkívül veszélyes cselekményeknek*

⁴⁵ 1930. évi II. tc. 33. §. A katonai vétség kísérletének büntetésével kapcsolatban a miniszteri indokolás még kifejti, hogy „... *a katonai vétségek egy része szándékosan is, meg gondatlanságból is elkövethető, a nem szándékos vétségeknek kísérletük amúgy sincs, és így a különbségtevés büntetendőség szempontjából annál indokolatlanabb volna, mert a katonai vétségek egy része fegyelmi úton is elintézhető.*” *Magyar törvények - Az alkalmazásban lévő magyar törvények gyűjteménye, i. m., 22.*

⁴⁶ 1930. évi II. tc. 34. §.

*büntetti rangra emelése, mert ennek folytán kilátásba helyezett szigorú büntetések fokozott mértékben fogják kötelességteljesítésre bírni a katonát.*⁴⁷

Külön beszámítást kizáró oknak számított a Ktbtk. szerint az, ha a katona a bűncselekményt előljárójának vagy felettes hatóságának szolgálati parancsa folytán abban a meggyőződésben követte el, hogy arra kötelezve van.⁴⁸ A polgári személyekre vonatkozó büntetőjog szerint sem a cselekmény jogellenességének, sem kötelességellenességének tudata nem volt feltétele a bűnösségnek. Így külön törvényi intézkedés nélkül nem mentesülhetett a felelősség alól az alárendelt, aki a cselekményt jogilag megengedettnek vélte, vagyis végtelenül cselekményének jogellenességét nem ismerte fel.

Schultheisz véleménye szerint az emberekben élő jogérzet pedig azt követeli, hogy azt az alárendeltet, aki a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancsot menthető tévedés folytán abban a meggyőződésben teljesíti, hogy engedelmeskedni köteles, ne terhelje büntetőjogi felelősség. A fent idézett és erre az esetre mentességet biztosító rendelkezés megalkotását tehát elsősorban az igazságosság megteremtése tette szükségessé. Ezen kívül azonban katonai célszerűségi szempontok is indokolták törvénybe iktatását, mert csak ilyen rendelkezéssel lehet gátat vetni annak, hogy az alárendeltek az engedelmisséget, a parancs jogszerűsége iránt táplált pusztán kételyek alapján megtagadják, és csak ilyen rendelkezéssel volt biztosítható az eredményes katonai működés alapfeltételét jelentő feltétlen engedelmisség.

A törvény a katonai egyenruhát viselő tisztet feljogosította arra, hogy a becsülete ellen, más személy jelenlétében intézett jogtalan támadás folytatásának megakadályozása céljából fegyverét azonnal használja, feltéve, hogy ezt a célt másként nem érthette el, és hogy a fegyver használatában az elkerülhetetlen szükségesség határát nem lépte át. A jogos védelemnek ez az önállóan szabályozott sajátos változata – elsősorban generálpreventív hatása miatt – a tisztői tekintély szilárdításának és megoltalmazásának egyik legjelentősebb eszköze.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a korábbiaktól eltérően a törvény szabályozásában már teljesen közömbös volt, hogy a fegyverét használó tiszt a tényleges vagy nem tényleges állományba tartozott-e, mert az 1930. évi III. tc. 7. §-a szerint: „*a nem tényleges tisztek katonai büntetőbíráskodás alatt állnak azok miatt a bűncselekmények miatt is, amelyeket katonai egyenruhában az őket megillető fegyver használatával követtek el.*”⁴⁹

⁴⁷ SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntető törvénykönyv magyarázata I. kötet, i. m.*, 82.

⁴⁸ 1930. évi II. tc. 38. §.

⁴⁹ SCHULTHEISZ Emil, *A magyar katonai büntetőjog rövid vázlatja*, Budapest, 1934, 11.

Ez a rendelkezés pedig jogalapot teremtett ahhoz, hogy a nem tényleges tisztek fegyverhasználata esetében a védelemnek a Ktbt. e rendelkezésén alapuló jogossága megállapítható legyen.

A Katonai büntetőtörvénykönyv a fiatalkorúak vonatkozásában a 18 éven aluliaknál alkalmazható intézkedéseket két csoportra osztotta. A 18 éven aluliak egyik csoportját a gyermekek (12 éven aluliak) és azok a fiatalkorúak alkották, akiknél hiányzott a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség, míg a másik csoportba a büntetőjogi felelősségre vonható, tehát kellő értelmi és erkölcsi fejlettséggel rendelkező fiatalkorúak tartoztak.

Az első kategóriával szemben kizárólag sajátos nevelő és óvó rendszabályoknak (házi felügyelet alá helyezés, javító nevelés stb.) volt helye, ezeknek alkalmazását azonban a Ktbt. a polgári bíróságoknak engedte át. Az értelmi és erkölcsi fejlettséggel rendelkező fiatalkorúakra azonban már általában a felnőttek tekintetében irányadó büntetőjogi elvek kerültek alkalmazásra. A büntetés az ilyen elkövetőkkel szemben is a cselekmény súlyához és a tettes egyéniségéhez igazodó büntetésként jelentkezett. A közönséges (tehát nem katonai) bűncselekményeket elkövető fiatalkorúakkal szemben azonban a Ktbt., ha a cselekmény nem esett a hűtlenség, árulás, kémkedés fogalma alá, a büntetőjog eszközeit enyhítette.

Ezen kívül ugyancsak az enyhébb elbírálás körébe tartozott az a megoldás, hogy a fiatalkorúak által elkövetett olyan bűncselekményekre nézve, amelyeket a törvény vétségnek nyilvánított, az alkalmazandó büntetési tételre való tekintet nélkül helye volt fegyelmi felelősségre vonásnak, továbbá, hogy a fiatalkorban elkövetett bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztés büntetést a fiatalkorúak részére felállított külön polgári fogházban, vagy megfelelő külön helyiségben kellett végrehajtani. A törvény alkotói úgy ítélték meg, hogy a fiatalkorúak erkölcsi megmentése és javítása érdekében a törvény mindent megtett, amit csak a katonai fegyelem és rend veszélyeztetése nélkül megtehetett.

Schultheisz elképzeléseinek megfelelően a Katonai büntetőtörvénykönyv második, vagyis különös része az egyes katonai bűncselekmények meghatározását és az azokra alkalmazandó büntetéseket tartalmazta.

A törvény elsőként a függelemsértést nyilvánította bűncselekménnyé, kimondva, hogy függelemsértést az a katona követ el, aki előljárója vagy följobbvalója iránt a köteles tiszteletet mellőzi, vagy a szolgálati parancsnak akár szándékosan, akár gondatlanságból nem engedelmeskedik.⁵⁰

⁵⁰ 1930. évi II. tc. 66. §. A miniszteri indokolás e fogalomkörben kifejti, hogy „... a honvédség Szolgálati Szabályzata élesen különböztet a följobbvaló és az előljáró közt; az előbbi alatt általában az értvén,

A tisztelet mellőzése a törvény szerint nem csupán akkor valósult meg, ha az alárendelt a tisztelet külső jeleit elmulasztotta, vagy ha olyan magatartást tanúsított, amelytől való tartózkodást éppen az előjáróval szemben kötelező különös tisztelet kívánna meg, hanem abban az esetben is, ha olyan cselekményt követett el, amely a rágalmazás vagy becsületsértés fogalma alá tartozott. Ha azonban a vádlott az állított vagy híresztelt tény, vagy valamely tényre közvetlenül utaló kifejezés valóságát bizonyította, csakis akkor volt megállapítható függelemsértés, ha már magából a tényállításnak vagy kifejezés használásának megjelenési formájából vagy egyéb körülményekből is egyértelműen kitűnt a tisztelet szándékos mellőzése.

A tiszteletmellőzés körében minősített esetnek számított és szigorú büntetés alá tartozott az előjárótól szolgálati ügyből eredő lovagias úton történt elégtételkérés, továbbá az előjáró vagy a följebbvaló ellen intézett erőszak vagy veszélyes fenyegetés. (Háború idején bármilyen szolgálatban az előjáró ellen elkövetett erőszak úgyszintén az előjáró vagy följebbvaló ellen intézett szándékos ölés vagy kísérlete, avagy gyilkosság kísérlete agyonlövéssel végrehajtandó halállal volt büntetendő. A befejezett gyilkosság büntetése egyébként kötél általi halál volt.)

A tisztelet mellőzése által elkövetett függelemsértés minősített eseteit számban sokszorosán felülmúlták az engedetlenség kvalifikált esetei, amelynek fő oka, hogy a bűncselekmény keretjogszabályként került megfogalmazásra. A fentiekkel magyarázható az engedetlenség büntetésének rendkívül széles skálája, és az is, hogy a függelemsértés szóban forgó nemének szankciója három, illetőleg hat hónapig terjedő fogházbüntetéstől, a parancsnak gondatlanságból történt nem teljesítésénél tíz évig terjedő börtönig, a szándékos engedetlenségnél pedig egészen az agyonlövés általi halálbüntetésig terjedhetett.

Schultheisz széleskörű ismeretei alapján, több külföldi katonai büntető törvénykönyv mintájára a Ktbt. is enyhébb beszámítás alá vonta a függelemsértésnek azt az esetét, ha a tettes nyomban az előjárója vagy följebbvalója részéről szenvedett súlyos sérelem miatti, erős felindulástól ragadtatta magát a cselekményre.⁵¹

akinek magasabb rendfokozata van, míg előjáró az, akit tekintet nélkül rendfokozatára, a parancsadás joga illet meg.” Magyar törvények - Az alkalmazásban lévő magyar törvények gyűjteménye, i. m., 33.

⁵¹ 1930. évi II. tc. 76. §. Erre nézve a törvény miniszteri indokolása kifejti: „... a szabályozás előnye, hogy alkalmazásával egyszersmind az előjáróval szemben elkövetett védekezésszerű cselekmények esetében a fegyelem által megkövetelt megtorlást és a védekező részéről érvényesíteni kívánt jogos védelem

A függelemsértéseket követően a törvény a zendülést szabályozta, amely azzal valósult meg, ha három vagy több katona közösen és egyetértve, a katonai szolgálati renddel, előjárójával vagy előjárójának parancsával szembeszállt. A zendülésnek tehát a szolgálati rend a jogi tárgya, mint a fennálló tényleges állapot a maga egészében. A védett jogtárgy kiemelkedő jelentősége magyarázza a zendülésre megállapított büntetési tételek nagyságát (már az alapbüntetés három évtől öt évig terjedhető börtön), de ez szolgálhatja magyarázatát annak is, hogy a zendülésre történő előkészületi cselekmények is széles körben büntetendőek voltak. A törvény ugyanis büntetni rendelte a zendülésre irányuló összebeszélést, csoportosulást és felhívást is.

A veszélyeztetési bűncselekményeknél, mint amilyen a zendülés is, a magatartások tárgyi súlya természetesen lépcsőzetesen emelkedett a jog által távol tartani szándékolt eredmény bekövetkezési valószínűségének növekedésével. Ennek folytán a törvény már eleve minősített eseteknek nyilvánította azokat a cselekményeket, amelyeknek elkövetése esetén az eredmény bekövetkezésének valószínűsége különösen nagy.

Schultheisz álláspontjának megfelelően a Ktbt. is szem előtt tartotta a jogtudománynak a törvényhozóval szemben támasztott ezen elvárását, mert a zendülés tipikus megjelenési alakjában tömegbűncselekmény. Főként az olyan magatartásokat helyezte szigorú büntetés alá, amelyek a tömeglélektan tanulságai szerint a cselekmény jellegénél vagy az elkövető személyénél fogva a bűnöző tömegekre nézve különösen jelentős hatásúak, így a zendülőket további előre nem látható és a szolgálati rend teljes fölforgatását maga után vonó cselekmények elkövetésére ösztönözhetnék. (Ehhez képest például agyonlövés általi halállal büntette a törvény azt a zendülőt, aki a rend és engedelmség helyreállítására kirendelt személy ellen testi sértést követett el, továbbá a felbujtókat és a vezetőket, ha a csoportosulásban a rend és a fegyelem helyreállítására kirendelt ellenerő fellépését követően is tovább folytatták cselekményüket.)

A tapasztalat azt mutatta, hogy a zendülésnek többnyire az olyan magatartások a forrásai, amelyek a szolgálat iránti ellenszenv és az előjáróval szemben való gyűlölet vagy megvetés előidézésével a kedélyek felzaklatásához és a szenvedélyek felkeltéséhez vezettek. Ezért a Ktbt. bujtogatás néven egy sajátos, eddig ismeretlen bűncselekményt írt le, amelyet az a katona követett el, aki katonai egyének közt általában a katonai

követelményeit is jőzan, a katonai érdekeknek megfelelő harmóniába hozza.” Magyar törvények - Az alkalmazásban lévő magyar törvények gyűjteménye, i.m., 38.

fegyelmet megbontani, az előjárói tekintélyt aláásni, a katonai hivatást lealacsonyítani, a katonai szolgálat iránt ellenszenvet, a szolgálati rendelkezések vagy szolgálati viszonyok iránti engedetlenséget szítani törekedett.⁵²

A törvény – az 1855. évi kódex mintájára – külön fejezetet szentelt a katonai őr elleni bűncselekményeknek is. Ez a törvényi intézkedés lényegesen eltért a külföldi szabályozásoktól, hiszen a katonai őrök irányában tanúsított engedetlenséget és tiszteletellenes magaviseletet az előjáróval szemben elkövetett hasonló cselekményekkel azonos jogi értékelésben részesítette.⁵³ Noha ez a nézet azon a nálunk is elfogadott tételen alapult, hogy a katonai őrök az előjáróknak végrehajtó közegei, és ebben a minőségükben tulajdonképpen előjárói funkciót hajtanak végre, a katonai őr elleni cselekményeknek különálló büntetőjogi szabályozása mellett mégis jelentős érvek hozhatók fel.

A katonai szolgálati viszonyból eredően közismert, hogy míg az előjárói tisztség rendszerint állandó jellegű, addig az őri funkció rövid ideig tartó, átmeneti természetű, ebből pedig szükségképpen következik, hogy az előjáró ellen intézett támadások a szolgálatra általában maradandóbb befolyással vannak, és könnyebben vezethetnek széles körű fegyelemsértéshez, mint az őr ellen irányuló cselekmények. Indokolt volt tehát, hogy ez a különbség az általunk fent egymással szembeállított két bűncselekménytípusra megállapítandó büntetések súlyában is kifejezésre jusson.

Mindemellett az sem hagyható figyelmen kívül, hogy vannak esetek, amikor az eltérő szabályozásnak éppen megfordított irányban kell érvényesülnie. Az őr elleni deliktumok ugyanis csak addig büntethetők a függelemsértő cselekményeknél enyhébben, amíg az összehasonlítás alapjául szolgáló két bűncselekmény-kategória alá eső magatartásoknak lényegileg azonos a jogi tárgya, amíg tehát csupán az előjárói akaratot sértik vagy veszélyeztetik. Mihelyt azonban valamely őrrel szembeni cselekmény más jogi védelemre

⁵² 1930. évi II. tc. 85. §.

⁵³ A törvény őrszolgálat védelmére vonatkozó rendelkezései nem kapcsolódtak a függelemsértést szabályozó részeivel. „Sőt a szolgálati utasítások és ezeknek nyomán az 1855. évi, valamint a jelen Kbtk. annyiban is eltérnek a legtöbb külföldi szabályzattól és kódextól, hogy őrnek tevérsre vagy nem tevérsre kötelező akaratnyilvánítását nem parancsként, hanem utasításként jelölték meg.” SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata*, III. kötet, Budapest, 1931, 43.

utalt értéket is sért, már nem csupán a büntetés tekintetében, hanem a függelemsértésnél is elfogadható a szigorúbb büntetés alkalmazása.⁵⁴

Az őr elleni cselekmények körében található ilyen, a ténybeli szempontból azonos jellegű függelemsértő magatartásoknál szigorúbb elbírálást igénylő cselekmények. Ezek azok, amelyek az őr hivatásának gyakorlását lényegében lehetetlenné tették vagy az általános tapasztalat szerint könnyen ehhez az eredményhez vezethettek. Az ilyen cselekmények a fenti bűncselekmények sajátos jogtárgyán kívül már a közbiztonságot is közvetlenül veszélyeztették. Ezekre a most vázolt gondolatokra figyelemmel a Ktbtk. az őrral szemben elkövetett cselekményeket, így a köteles tisztelet mellőzését, mint az engedetlenséget, az azonos jellegű függelemsértő cselekményeknél általában csekélyebb szankcióval fenyegette, és ez alól az enyhébb elbírálás alól csak akkor állapított meg kivételt, ha a tisztelet mellőzése az őr elleni erőszakban vagy veszélyes fenyegetésben nyilvánult meg. Míg ugyanis az előjáró ellen intézett erőszakra vagy veszélyes fenyegetésre megállapított alapbüntetés egy évtől öt évig terjedő börtön, addig az őrral szemben véghez vitt ilyen cselekmények alapbüntetése három évtől öt évig terjedő börtön volt, ha pedig a tettes az erőszakkal vagy veszélyes fenyegetéssel az őrt hivatásának jogszerű gyakorlásában megakadályozta vagy intézkedésre kényszerítette és a cselekményből súlyos hátrány származott, a büntetés öt évtől tíz évig terjedő börtön is lehetett.⁵⁵

A törvény újításokat vezetett be a szökésre és önkényes eltávozásra vonatkozó rendelkezések körében is.

A hadsereg állományának teljességét eltávozással vagy távolmaradással csorbító cselekményeket már a római büntetőjog két bűncselekménytípus keretei között szabályozta, különbséget téve egyfelől a szökés, másfelől az önkényes eltávozás között. De e két bűncselekmény közti határvonal megvonásának kérdésében mindmáig nem alakult ki a törvényhozásokban egységes álláspont.

A francia rendszer egy objektív mozzanatban, a távollét időtartamában, míg a német rendszer a tettes tudatában lejátszódó momentumban, egy

⁵⁴ A törvény miniszteri indokolása szerint: „Amikor az őr a tettesnek egyébként is előjárója vagy feljebbvalója, az őr elleni büntetthez még egy plus, vagyis a függelemsértés büntette is járul, mert hisz az előjáró vagy feljebbvaló nem szűnik meg előjáró vagy feljebbvaló lenni csak azért, mert egyszermind őrszolgálatban áll, következőleg, az előjáró vagy feljebbvaló nem részesülhet kevesebb oltalomban és bántalmazója nem szabadulhat olcsóbban csak azért, mert a tett olyan időpontban követték el, amikor az előjáró vagy feljebbvaló őrszolgálatot is teljesített.” Uo., 51.

⁵⁵ 1930. évi II. tc. 88. §.

meghatározott célzatban látja a szóban forgó két bűncselekmény közti különbséget.⁵⁶ A germán jogi hatásokat magánviselő 1855. évi kódexünk a dolog természeténél fogva a német felfogást tette magáévá, s a szökés fogalmát akként határozta meg, hogy abban csakis az a katona válhatott bűnössé, aki abból a célból hagyta el csapattestét vagy maradt attól távol, hogy magát szolgálati kötelezettség alól végleg kivonja. Ha ilyen célzat nem forgott fenn, a cselekmény csupán a vétséget képező önkényes eltávozást valósíthatta meg.

Az elkövető tudata szempontjából történő megközelítés nagyon fontos, erre mutat az is, hogy a korábbi szabályozás sem volt megfelelő. A Ktbt. indokolása szerint ugyanis azoknak a katonáknak a magatartása, akiknél a szolgálati kötelezettség alóli végleges kivonás célzatát nem lehetett megállapítani, akkor is csak önkényes eltávozásként volt minősíthető, ha őket eltávozásukban vagy távolmaradásukban történetesen a harctéri szolgálat kikerülésére irányuló célzat vezette. A tapasztalat pedig azt mutatta, hogy az a cselekmény, amelyet ilyen célzattól követtek el sokszor olyan katonai hátránnyal járt, hogy arra az önkényes eltávozás enyhe (vétségi) büntetésének alkalmazása szinte azonos volt a cselekmény büntetlenül hagyásával.

A fenti joghézagot a Ktbt. egyfelől a szökés fogalmi kereteinek tágításával, másfelől az önkényes eltávozás büntetési tételeinek további szélesítésével igyekezett betölteni.

A törvény szerint ugyanis most már nem csupán az a katona követte el a szökést, aki beosztását vagy rendeltetési helyét abból a célból hagyta el vagy maradt attól távol, hogy magát szolgálati kötelezettsége alól végleg kivonja, hanem az is, akit a cselekményében a hadra kelt seregnél való szolgálatteljesítés alóli végleges kivonásra irányuló célzat vezetett. Ilyen célzat hiánya esetében a cselekmény önkényes eltávozásnak minősült, amely vétségi büntetés alá esett, ha azonban a tettes magát a hadra kelt seregnél való szolgálat alól vonta ki (itt természetesen csak az időleges kivonás célzata

⁵⁶ Már a római jog is különbséget tett a szökés és az enyhébb beszámítás alá eső önkényes eltávozás közt. Szökevénynek (*desertor*) nyilvánította azt, aki hosszabb távollét után elfogatott, ellenben önkényes eltávozó (*emansor*) volt az, aki egy ideig „vágált” és azután önként visszatért a táborba. Az ún. francia rendszer, amely a távolléti tartama szerint különböztet, nem méltatja kellően a cselekmény szubjektív oldalát. SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata*, III. kötet, i. m., 53.

jöhet szóba), a cselekmény büntett volt, amely 6 hónaptól 1 évig, súlyos esetben pedig 1 évtől 5 évig terjedhető börtönnel volt büntetendő.⁵⁷

Már az eddig ismertett rendelkezések is azt mutatják, hogy Schultheisz elgondolásának megfelelően az új Ktbt. mellőzte az 1855. évi kódex sokszor kifogásolt kazuisztikáját és az egyes tényállások túlzott körülírását, de a fejlett törvényszerkesztési technika szabályai talán sehol sem érvényesültek szemléltetőbb módon, mint az őrszolgálati büntettekről és vétségekről intézkedő fejezetben, amely mindössze öt rövid paragrafusban tárgyalja az ide vonatkozó joganyagot.

Az őrszolgálati kötelességsértés büntetést egy meghatározott órálás elfoglalására és felváltására alakított katonai őrségnek vagy valamely mozgóőrségnek (járőrnek, körjáratnak, stb.) az a tagja követte el, aki szolgálatának teljesítésére leittasodással, elalvással, eltávozással vagy más módon képtelenné tette magát, vagy a szolgálatára vonatkozó általános vagy különös utasítás mellőzésével hátrányt okozott, illetve háború idején jelentékenyebb veszélyt idézett elő. A cselekmény akkor is büntettnek minősült, ha gondatlanságból követték el.⁵⁸

Az őrszolgálatra vonatkozó általános vagy különös utasítás megszegésének egyéb esetei vétséget valósítottak meg.⁵⁹

Míg a vétség vonatkozásában elegendőnek látszott egy minősítő körülménynek, a súlyos esetnek felállítása, amikor is az egyébként 8 naptól 6 hónapig terjedő fogházbüntetésnek 2 évig terjedő felemelését tették lehetővé, addig a büntett vonatkozásában már többretű büntetési skála alkalmazása vált szükségessé. Ennél azonban a törvényhozó az őrszolgálatnak egymástól eltérő jellegű kétféle főcélját (nevezetesen azt, vajon a közbiztonság érdekeit nem érintő egyszerű díszőrségi funkcióról, avagy biztonsági szolgálatról van-e szó) figyelmen kívül hagyta, és az általában ismert minősítő körülményeken kívül (mint amilyenek a fogoly megőrzésére szolgáló őr bizonyos kötelességsértései, továbbá a háború idején történt elkövetés, az eset súlyossága, vagy a nagy hátrány előidézése) csupán a szolgálat ellátásának különböző módjaira helyezett súlyt.

A gyávaságra vonatkozó rendelkezések megalkotásánál Schultheisz általában az 1855. évi kódex idevágó intézkedéseit vette alapul, és így magáévá tette azt a helyes törvényi álláspontot is, amely szerint a bűncselekmény nemcsak a külső, hanem a belső ellenséggel szemben is elkövethető. A Ktbt.

⁵⁷ 1930. évi II. tc. 101. §.

⁵⁸ 1930. évi II. tc. 102. és 103. §.

⁵⁹ 1930. évi II. tc. 106. §.

azonban mellőzte egyrészt az olyan kérdésekre vonatkozó különleges rendelkezések átvételét amelyek a dogmatika állása szerint már a büntetőjog általános szabályai alapján is megoldhatók voltak, másrészt azokét, amelyek egy modern büntetési rendszer elveivel összeegyeztethetetlenek voltak.⁶⁰

Törvényünk a gyávaságnak három tényállását szabályozta. Ezek közül azonban csak kettőnél találjuk meg azt a mozzanatot, amely az illető kötelességsértésnek a közfelfogás szerint is gyávasági színezetet adott, vagyis a cselekmény sajátos motívumát, a személyes biztonság iránti aggodalmat (félelmet), míg a harmadik olyan magatartás körülírásában állt, amelynek lényege a bátortalanságnak a kimutatása.

A most említett három cselekmény törvényi sorrendjében első helyen állt az, amelyet csak parancsnok követhetett el, és pedig az a parancsnok, aki személyes biztonsága iránti aggodalomból a külső vagy belső ellenséggel szemben nem fejtette ki azt az ellenállást, amelyre köteles és képes lett volna. A második alapcselekményt már nem csupán a parancsnok, hanem minden más katona is elkövette, ha ellenségeskedés alkalmával személyes veszélytől való félelmében magát hivatásbeli szolgálatának kötelességszerű teljesítése alól akarta kivonni. Végül a bátortalanság, illetőleg a bátortalanság veszélyének előidézésében az vált bűnössé, aki ezeknek az eredményeknek valamelyikét ugyancsak ellenségeskedés alkalmával csüggeteg szavakkal vagy jelekkel avagy kedvezőtlen hadihírek terjesztésével idézte elő.⁶¹

A gyávaság legsúlyosabb esteit a törvény halállal büntette. Halállal sújtotta azt a parancsnokot, aki azt a helyet vagy állást, amelyet védenie kellene, feladja és ezzel nagy hátrányt okoz, vagy magát vagy csapatát elfogatni engedi, azt a katonát, aki a gyávaságnak tekintendő kötelességsértést előnyomulás, támadás, harc vagy visszavonulás alatt követte el, és cselekményével hátrányt idézett elő, végül azt a katonát, aki csüggeteg szavaival, stb. több bajtársának megfutamodását vagy megadását, avagy ellenségtől körülzárt helyen többek bátortalanságát idézte elő.⁶²

A gyávaságról szóló fejezetet a fegyelem és rend elleni büntettek és vétségek című fejezet követi. A Schultheisz által megalkotott Ktbtk. tehát itt is egy, a

⁶⁰ A római jog – békeidőben nem – csak háború esetén az ellenség előtt elkövetett gyávaság büntetettét ismerte. A törvény békeidőszakban is elkövethetőnek tartja a gyávaság büntetettét. A gyáva csapatok megtizedelésére, és a felkoncolásra vonatkozó szabályozást mellőzte, bár ez utóbbi a Szolgálati Szabályzatban továbbra is szerepelt. SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata*, III. kötet, i.m., 62.

⁶¹ 1930. évi II. tc. 107. §.

⁶² 1930. évi II. tc. 108. §.

régi kódexben már ismert fejezetcímet választott. A fegyelem a katonai bűncselekményeknek közös jogtárgya és lényegileg nem más, mint a katonai életviszonyoknak jogilag szabályozott rendje, amely három egymástól elhatárolható bűncselekménycsoportra oszlik, éspedig: a vagyon elleni katonai bűncselekmények, a nemzetközi hadijogot sértő cselekmények és a katonai rendellenességek csoportjára.

A vagyon elleni deliktumok kategóriájába sorolta a törvény:

- a Ktbtk. 113. §-ában körülírt s a köznyelvben „fosztogatás” néven ismert cselekményeket, vagyis idegen ingó dolognak jogtalan eltulajdonítás céljából történt olyan elvételét, és a jogtalan vagyoni haszonszerzésből elkövetett harácsolást vagy sarcolást, amelyet a tettes háború idején követett el;
- a hadizsákmányt nem képező idegen ingó dolognak háború idején a hadviselő felek bármelyikének harctéren maradt halottjától, sebesültjétől vagy betegétől jogtalan eltulajdonítás céljából történt elvételét;
- ugyancsak ide tartozott a vagyon elleni jelleg miatt a hadizsákmány jogtalan eltulajdonítása is.

A vagyon ellen irányuló bűncselekmények büntetési tételei azonosak voltak a polgári büntetőjogban meghatározottakkal. Ez alól kivételt az képezett, ha a háborús helyzetben hadizsákmányként történt az eltulajdonítás, mert abban az esetben a cselekmény összes körülményei alapján lényegesen súlyosabb büntetéssel volt sújtandó.

Az úgynevezett katonai rendellenességek általában sem a tárgyi, sem az alanyi oldalon nem olyan jelentősek, amelyek szigorúbb elbírálást igényelnének, ezért a törvény ezeket csupán vétségként büntette. Ebbe a körbe 21 bűncselekmény tartozott, köztük az előjárói hatalommal való visszaélés különböző esetei, amelybe beletartozott az alárendelt tetteges bántalmazása, szidalmazása, jogellenes elfogása vagy letartóztatása, jogtalan fenyegetése, panaszjogának érvényesítésében való akadályozása, illetményeiből történő jogellenes levonás. Az előjárói hatalommal való visszaélés általában vétség volt, amely súlyos esetben két évig terjedő fogházzal volt büntetendő. Ebben a fejezetben kaptak helyet, a kincstári tulajdont érintő vagyon elleni cselekmények, amelyeknek lényege, hogy az elkövető a saját szolgálati használatában lévő, de kincstári tulajdont képező fegyverzetét, ruházatát (adott esetben lovát) vagy bármely más hadianyagot eltulajdonított, illetve gondatlan módon elveszített. Ugyancsak itt szabályozták a szolgálati ügyben tett valótlan jelentés, a szolgálati titoktartás köteletségének megszegése elnevezésű cselekményeket is.

A katonai bűncselekmények sora végül az öncsonkítással, másnak megcsonkításával és a színleléssel (szimulációval) zárult. Az öncsonkítást az követte el, aki magát megcsonkította vagy más által megcsonkíttatta, vagy egészségét megrongálta, vagy más által megrongáltatta olyan célból, hogy szolgálati kötelezettségének teljesítésére alkalmatlanná váljék.⁶³

A sajátos katonai érdekek hathatós megvédése érdekében a Ktbt. rendelkezései önmagukban nem voltak elégségesek. Szükségesnek mutatkozott egyes közönséges bűncselekményekre vonatkozó rendelkezéseknek a módosítása is arra az esetre, ha azok a katonai bírászkodás körében kerülnének alkalmazásra. Ezeket az eltérő rendelkezéseket az 1930. évi III. tc. 85-93. §-ai tartalmazzák. Ennek a törvénynek a megalkotója is Schultheisz Emil volt. Ezek közül a legfontosabbak: a katonai bírászkodás alá tartozó személy részéről az államfővel szemben elkövetett bűncselekményeknek a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személy ilyen cselekményeinél lényegesen szigorúbb büntetése (85. és 88. §), a rágalmazásnak és a feltűnően durva becsületsértésnek a tiszt terhére büntettként való minősítése, a katonai szolgálatra rendelt dolgon elkövetett lopásnak bizonyos aránylag csekély értékhatár elérése esetén is büntetté nyilvánítása. Továbbá egyes, a polgári büntető törvénykönyv szerint csupán a sértett magánindítványára üldözendő vagyon elleni cselekmények hivatalból történő üldözésének kötelezővé tétele (91. §), és végül a tényleges katonai állományú egyén engedély nélküli házasságkötése (92. §).

A parancsnoki fegyelmi fenyítőjogot illetően jelentős változás a korábbiakhoz képest, hogy az 1930. évi III. törvény (Élt.) 4. §-a szerint csakis a vétségek bírálhatók el fegyelmi jogkörben. A Ktbt. indokolásából kitűnik: a törvény az egyes vétségek büntetési tételét azért állapítja meg két fokozatban (súlyos és nem súlyos változatban), hogy a „nem súlyos” esetben módot adjon a fegyelmi felelősségre vonásra. Erre egyébként csak a hat hónapi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő esetben van lehetőség.⁶⁴

Schultheisz Emil tudományos munkássága a katonai büntetőjog mellett kiterjedt a büntetőjog általános elvi kérdéseinek, a különös részen belül pedig a nemi erkölcs elleni bűncselekmények tanulmányozására.

⁶³ 1930. évi II. tc. 137-138. §.

⁶⁴ JILLY László, *A katonai vétségek fegyelmi megtorlása*, Magyar Katonai Szemle, 1940, 4. szám, 203.

Az általános részt illetően tanulmányai, könyvei jelentek meg a jogtárgy, a bűncselekmény tana, a büntetés kiszabása és a látszólagos halmazat témakörében.

A jogtárgyról írott munkájában kifejti, hogy ha „*valamely büntetőjogi norma lényegébe, jelentőségébe be akarunk hatolni és fogalmát pontosan meg akarjuk állapítani, az egyes tényálladási elemeket az illető norma jogtárgyával kell vonatkoztatásba állítanunk, azaz mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy a kérdéses norma milyen jogtárgyat oltalmaz, azután pedig azt kell vizsgálnunk, vajon mi szükséges ahhoz, hogy az érdeklődésünk tárgyává tett büntető rendelkezés a törvényhozó által rárótt jogvédelmi funkcióját betölthesse.*”⁶⁵

Schultheisz tanulmányában rámutat arra, hogy a jogtárgy tanának történelmi múltja mindössze a XVIII. század végéig vezethető vissza és a büntetőjogtudósok jelentős része nem tulajdonított neki jelentőséget. A maga részéről fontosnak tartotta a témával való foglalkozást, mert „*a jogi norma nem öncél, hanem csupán eszköz a jog immanens céljának: a védelemnek a megvalósítására. Azt az értékes „valamit” pedig, amit egy-egy büntetőjogszabály véd [...] tudományunk a „jogtárgy” névvel jelölte meg.*”⁶⁶

Mind a kodifikálás, mind a gyakorlati jogalkalmazás szempontjából elengedhetetlennek tartotta, hogy az azonos jogtárgyat támadó bűncselekmények a törvényben külön-külön fejezetbe, azon belül pedig csoportba kerüljenek. Ez a jogbiztonság szempontjából is alapvető elvárás, mert a jogi tárgy oldaláról is kifejezi az adott bűncselekmény súlyát.

1948-ban Debrecenben jelent meg *A bűncselekmény tana* című kötete, amelyben a bűncselekmény fogalmának meghatározásával, ezen belül a tényálladákszerűség, a jogellenesség, a bűnösség, a tettesség, a kísérlet, illetve az egység és a többség elméleti kérdéseivel foglalkozik. A 146 oldalas könyv – miként az előszóból kitűnik – elsősorban a jogászifjúságnak készült. A maga részéről Schultheisz Emil ezt a következőképpen fogalmazza meg: „*A munka rövidre szabott terjedelmét ugyancsak didaktikai okok tették indokolttá. A pedagógiai tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a terjedelmes fejtegetések felesleges megterhelést jelentenek az ifjúságra és a lényeges tételek felismerését megnehezítik. Egyébként Dohna a bűncselekmény tanát egy 60 oldalas füzetben, Welzel a büntetőjog egész általános részét egy 138 oldalas zsebkönyv alakú munkában tárgyalja.*”⁶⁷

A mű megjelenését követően a magyar büntetőjog-tudomány nagy alakja Finkey Ferenc Sárospatakon, 1948. május 17-én kelt levelében az alábbiakat

⁶⁵ SCHULTHEISZ Emil, *A jogtárgy*, Szeged, 1938, 15.

⁶⁶ Uo., 3.

⁶⁷ SCHULTHEISZ Emil, *A bűncselekmény tana*, Debrecen, 1948, 5.

írta: „Kedves Barátom! Nagy örömmel és köszönettel vettem *A bűncselekmény tanáról írt pompás munkádat*. Rögtön át is olvastam s örömmel látom, hogy nem desavuáltad a mi régi kivénült elődeid (sic!) kicsiszolt tanításait. Hogy a mi fejtegetéseink nagy megterhelést jelentettek volna az ifjúságra, ezt az egy megjegyzésedet nem írom alá. Nagyon sokan már, mint magas állású szakemberek is, szívesen emlegették előttem is a mi régi, ma már persze túlhaladott tételeinket. Igaz, hogy az élőszóbeli előadás még jobb, de vajon most már kivétel nélkül jelen vannak a hallgatóitok? Remélem nem veszed rossz néven ezt a serény és bizalmas mondásomat, mellyel legkevésbé sem akartam gyengíteni kitűnő összefoglaló munkád iránti elismerésemet.”⁶⁸

A büntetés kiszabása című könyve már Szegeden jelent meg 1953-ban. Schultheisz részletesen taglalja az elkövető és a cselekmény társadalomra való veszélyessége, a bűnösség körében jelentkező súlyosító és enyhítő körülmények rendszerét, és a szerző álláspontja szerint azok foka, intenzitása határozza meg a büntetés mértékét. Az adott korszaknak megfelelően nem lehetett mellőzni a műből a marxista ideológiára, mint követendő szemléletre való hivatkozást. A kiadvány eredeti változata *A büntetés kiszabás elmélete* címmel már 1950-ben elkészült. A Mefesz Jegyzetosztálya a Jogászkeri kiadványok keretében kézirat gyanánt jelentette meg. Ez a munka még a Csemegi-kódex fogalom rendszerét használja, a cselekmény társadalomra való veszélyessége helyett a bűncselekmény még a jogellenességen alapul.⁶⁹

A látszólagos halmazatról írott munkája 1956-ban Szegeden jelent meg. Schultheisz Emil magas színvonalon és a rá egyébként is jellemző világos logikával fogalmazza meg a büntetőjogtudomány nem éppen egyszerű és addig viszonylag elhanyagolt kérdéskörével kapcsolatos nézeteit. A téma fontosságát ő maga is megfogalmazza: „*A büntetőjogi írók a látszólagos halmazat területét csak részben szántották fel. Pedig itt nem valamiféle alárendelt jelentőségű, veszély nélkül elbanyagolható jelenségsoportról van szó. A jogalkalmazók a megmondhatója annak, hogy gondot, fejtörést okoz nekik a gyakorlati munkájukban szinte nap mint nap annak a problémának az eldöntése, hogy a tényállásoknak a terhelt által történt realizálása alapján többséget vagy egységet állapítsanak-e meg.*”⁷⁰

Schultheisz Emilnek a látszólagos halmazattal kapcsolatban tett megállapításai ma is megállják a helyüket, miként az a felfogás is, hogy a jó büntetőtörvénykönyvvel szemben az is követelmény, hogy az egyes tényállásokra előírt büntetési tételekben a látszólagos halmazat elvei szerint

⁶⁸ Schultheisz Emil hagyatékából (saját tulajdonban).

⁶⁹ SCHULTHEISZ Emil, *A büntetés kiszabás elmélete*, Jogászkeri kiadványok, 22. szám, Szeged, 1950.

⁷⁰ SCHULTHEISZ Emil, *A látszólagos halmazat*, Szeged, 1956, 3.

háttérbe lépő tényállások is értékelve legyenek. Azt, hogy az együttesen megvalósított tényállásoknál a jogalkotó figyelembe vette-e a tényállások szükségképpen vagy rendszerinti kapcsolatát, a büntetési tételek összehasonlítása alapján kell eldönteni. Mindaddig, amíg a jogszabály a találgató tényállásokhoz legalább azonos büntetési tételeket határoz meg, addig valószínűsíthető, hogy a szabályozásra a látszólagos halmazat tudatában került sor.

Schultheisz Emil a nagy formátumú büntetőjogtudósok közé tartozott. Méltó folytatója Angyal Pál, Finkey Ferenc, Vámbéry Ruzstem és Balogh Jenő munkásságának. Meghatározó szerepe volt a katonai büntetőjog tudományos feldolgozásában. Az egyetemi katedra mestere volt, amelyet nemcsak a fentebb hivatkozott Bónis György-féle megállapítás tanúsít, hanem még élő tanítványai is arról számolnak be, hogy a klasszikus büntetőjogi műveltséggel, kiváló szónoki képességekkel rendelkező Schultheisz Emil előadásai élményszámba mentek. Élete és munkássága alapján méltán szolgálhat ma is példaképül.

III. MŰVEI

A parancs folytán elkövetett büntetendő cselekmény, Miskolci Jogászélet, 1925, 12. Szám, 5-7.

A részesség az új német btvkv. tervezetében, Jogállam, 24, 62-73.

A kísérlet az új német btvkv. tervezetében, Jogtudomány Közlöny, 1927, 3. szám, 24-33.

Szovjetország büntetőjoga, Jogállam, 36. (3. és 4. füzetek), 42-51, 38-47.

A Katonai btvkv. /1930. II. tc./ magyarázata 1-3. kötet, Budapest, 1931-1942. Általános rész, Budapest, 1931.

Különös rész.

1. füzet: Függelemsértés, Budapest, 1931.
2. füzet: Zendülés és bujtogatás, Budapest, 1936.
3. füzet: Katonai őr elleni büntettek és vétségek, Budapest, 1942.

A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonaparancs = Angyal Pál emlékkönyv, Budapest, 1933, 199-206.

A magyar katonai büntetőjog rövid vázlatja, Budapest, 1934.

A magyar katonai büntetőjog rövid vázlatja, Wojskowy przeglad prawniczy 1934, 1. 2. és 4. szám (lengyel nyelven)

A zendülés jogtárgya (Adalékok a jogtárgy kutatás módszertanához), Magyar Jogi Szemle, Budapest, 1935, XVI. évf., 62-72.

A tényleges szolgálati kötelekből való szökés ideje alatt elkövetett cselekmények elbírálása a katonai bírászkodás hatálya alá tartozik, Büntetőjog Tára, 1935.

A német katonai bűnvádi perrendtartás vázlatja, Magyar Katonai Szemle, 1937, 4. szám, 51-56.

A jogtárgy, Szeged, 1938 (Különlenyomat a Jog V. évfolyam 3-4. és 5-6. számaiból)

Az alkalmatlan kísérlet, Miskolc, 1942.

A bűncselekmény tana, Debrecen, 1948.

Ein neues Verbrechenmerkmal, Schweizerische Z. f. Strafrecht, 1949.

A büntetés kiszabása, Budapest, 1953.

Néhány új szempont a büntetőjogban = Szegedi Tudományegyetem ÁJK. Évkönyve, Budapest, 1953.

A büntetőjogi kodifikáció elvi kérdései, MTA II. O. Közleményei, 1955.

A látszólagos halmazat, Szeged, 1956.

Az új Btk. tervezetének általános részéről, Jogtudományi Közlöny, 1960, 12. szám, 653-661.

Az új Btk. tervezetének különös részéről, Jogtudományi Közlöny, 1961, 4. szám, 206-212.

A nemi erkölcs elleni büntettek de lege lata, Budapest, 1966.